

College voor Toetsen en Examens

MAATSCHAPPIJLEER HAVO

VAKINFORMATIE
STAATSEXAMEN 2023

Versie: 1 april 2022

De vakinformatie is vastgesteld door het College voor Toetsen en Examens (CvTE). Het CvTE is verantwoordelijk voor de afname van de staatsexamens voortgezet onderwijs en draagt zorg voor de kwaliteit en het niveau van de examens.

De Dienst Uitvoering Onderwijs (DUO) is belast met de praktische uitvoering en organisatie van de staatsexamens. Met vragen over deze vakinformatie kun je contact opnemen met de afdeling Examendiensten van DUO: (050) 599 89 33 of staatsexamens@duo.nl.

INHOUD

1	INLEIDENDE OPMERKINGEN	4
2	EXAMENPROGRAMMA	4
3	COLLEGE-EXAMEN	5
3.1	SCHRIFTELIJK COLLEGE-EXAMEN	5
3.2	MONDELING COLLEGE-EXAMEN	5
4	BEREKENING EINDCIJFER	6
	BIJLAGE 1 BESCHRIJVING EXAMENSTOF	7

1 INLEIDENDE OPMERKINGEN

- Het staatsexamen maatschappijleer havo heeft alleen een college-examen. Het college-examen bestaat uit een schriftelijk examen (paragraaf 3.1) en een mondeling examen (paragraaf 3.2).
- In 2023 vindt op een aantal geselecteerde scholen een pilot plaats met open vragen bij het schriftelijk college-examen.
- Het eindcijfer voor maatschappijleer maakt onderdeel uit van het combinatiecijfer. Het combinatiecijfer is het rekenkundig gemiddelde van de 'kleine vakken'. Op de havo gaat het in ieder geval om maatschappijleer en het profielwerkstuk.
- In het document 'Toegestane hulpmiddelen' (onder [Vakinformatie voor het staatsexamen](#) op de site van DUO) staat vermeld welke hulpmiddelen je zelf voor het examen moet meenemen.
- Je kunt je voorbereiden met behulp van een lesmethode.
- Oefenmateriaal voor het examen staat op [Oefenen voor het staatsexamen vo](#), en ook op [Examenblad.nl](#).

2 EXAMENPROGRAMMA

Het examenprogramma is verdeeld in domeinen en subdomeinen. De beschrijving van de (sub)domeinen staat in [Bijlage 1](#).

In onderstaande tabel geeft een 'ja' aan in welk examen een (sub)domein getoetst kan worden.

Tabel 1 verdeling van de domeinen en subdomeinen over de verschillende examens

domein	subdomein	schriftelijk college-examen	mondeling college-examen
A. vaardigheden	informatievaardigheden	ja	ja
vaardigheden	benaderingswijzen	ja	ja
B. rechtsstaat	vrijheidsrechten en plichten; het beginsel rechtsstaat	ja	ja
rechtsstaat	de praktijk van de rechtsstaat	ja	ja
rechtsstaat	internationale vergelijking en internationale organisaties	ja	ja
C. parlementaire democratie	politieke rechten; de structuur van de democratie	ja	ja
parlementaire democratie	de praktijk van de parlementaire democratie	ja	ja
parlementaire democratie	internationale vergelijking en internationale organisaties	ja	ja
D. verzorgingsstaat	geschiedenis van de verzorgingsstaat	ja	nee

domein	subdomein	schriftelijk college-examen	mondeling college-examen
verzorgingsstaat	sociale rechten en plichten; kenmerken van een verzorgingsstaat	ja	nee
verzorgingsstaat	de praktijk van de verzorgingsstaat	ja	nee
verzorgingsstaat	internationale vergelijking en internationale organisaties	ja	nee
E. pluriforme samenleving	geschiedenis van de pluriforme samenleving	nee	ja
pluriforme samenleving	grondrechten die horen bij de pluriforme samenleving	nee	ja
pluriforme samenleving	de praktijk van de pluriforme samenleving	nee	ja
pluriforme samenleving	internationale vergelijking en internationale organisaties	nee	ja

3 COLLEGE-EXAMEN

3.1 SCHRIFTELIJK COLLEGE-EXAMEN

Bij het schriftelijk college-examen worden de vaardigheden getoetst in combinatie met de aangegeven subdomeinen (zie [2 Examenprogramma](#) en [Bijlage 1](#)). Het schriftelijk college-examen bevat uitsluitend gesloten vragen (multiplechoicevragen).

- opdracht: schriftelijk beantwoorden van vragen
- tijdsduur: 60 minuten
- deeltijfer: a
- weging: 0,5

3.2 MONDELING COLLEGE-EXAMEN

Ook bij het mondeling college-examen worden de vaardigheden getoetst in combinatie met de aangegeven subdomeinen (zie [2 Examenprogramma](#) en [Bijlage 1](#)). De examinatoren toetsen of je de examenstof hebt begrepen en of je een conclusie kunt trekken en een beargumenteerd standpunt kunt innemen.

Op de site van DUO staan onder het kopje 'Ook mondeling examen doen' [informatiefilmpjes](#) waarin getoond wordt hoe een mondeling college-examen verloopt.

De voorbereiding op het mondelinge examen begint met twee casussen die je krijgt in het voorbereidingslokaal. Een casus kan een tabel zijn of een stukje tekst met enkele vragen. De casussen zijn gekoppeld aan één of meerdere domeinen.

- Casus 1 gaat over de domeinen: parlementaire democratie en vaardigheden
- Casus 2 gaat over het domein: rechtsstaat **ó**f pluriforme samenleving

Deze casussen zullen bij het mondeling college-examen ter sprake komen. Je mag aantekeningen maken. Deze aantekeningen mag je bij het gesprek als hulpmiddel gebruiken.

Met behulp van casus 1 worden de domeinen de parlementaire democratie en de vaardigheden afgevraagd. Met behulp van casus 2 worden vragen gesteld over de rechtsstaat of over de pluriforme samenleving. Over het domein dat niet in casus 2 aan bod komt, worden aparte vragen gesteld.

Het mondeling college-examen (exclusief de voorbereiding van de casus) duurt in totaal 40 minuten.

Tabel 2 overzicht onderdelen van het mondeling college-examen

opdracht	tijdsduur	deelcijfer	wegingsfactor
bestuderen van de casus en beantwoorden van de vragen in het voorbereidingslokaal	20 minuten		
beantwoorden van vragen aan de hand van casus 1	20 minuten	b	weging: 0,25
beantwoorden van vragen aan de hand van casus 2 en het overige domein	20 minuten	c	weging: 0,25

4 BEREKENING EINDCIJFER

Het eindcijfer is gelijk aan het cijfer voor het college-examen.

Het cijfer voor het college-examen wordt berekend door elk van de deelcijfers te vermenigvuldigen met de bijbehorende wegingsfactor, de resultaten bij elkaar op te tellen en de uitkomst vervolgens af te ronden op een heel getal.

Cijfer college-examen: $(0,5a + 0,25b + 0,25c)$, afgerond op een heel getal.

BIJLAGE 1 BESCHRIJVING EXAMENSTOF

DOMEIN A: VAARDIGHEDEN

Informatievaardigheden

Je kunt:

- voor een vraag bruikbaar bronnenmateriaal verwerven en er gegevens uit selecteren;
- (verworven) informatie verwerken o.a. met behulp van ICT en daaruit beredeneerde conclusies trekken;
- een stelling, zowel mondeling als schriftelijk, nuanceren, verdedigen en bestrijden en daarbij gebruikmaken van argumentatievaardigheden.

Benaderingswijzen

Je kunt concrete maatschappelijke vraagstukken en ontwikkelingen analyseren en daarbij:

- aannemelijk maken wat de relatie is tussen het vraagstuk/probleem en de rechtsstaat, parlementaire democratie, verzorgingsstaat en pluriforme samenleving;
- beargumenteren of door het vraagstuk/probleem belangrijke waarden van de rechtsstaat, parlementaire democratie, verzorgingsstaat en pluriforme samenleving in het geding zijn;
- beschrijven wat de relatie is tussen het maatschappelijke vraagstuk/probleem en sociale ongelijkheid in de samenleving.

De benaderingswijzen hebben betrekking op:

- politiek-juridische zaken, zoals de regelgeving en de rol van de overheid;
- sociaal-economische zaken, zoals de belangen van de betrokken partijen;
- sociaal-culturele zaken, zoals achterliggende normen en waarden;
- vergelijkende zaken, zoals de historische en mondiale context.

DOMEIN B: RECHTSSTAAT

Vrijheidsrechten en plichten; het beginsel rechtsstaat

Je kent:

- de volgende beginselen van de rechtsstaat: trias politica, grondrechten, legaliteitsbeginsel, rechtszekerheid, rechtsgelijkheid, onschuldpresumptie;
- het onderscheid tussen de klassieke en de sociale grondrechten en bent in staat om voorbeelden van beide soorten grondrechten te benoemen.

Je kunt het onderscheid tussen rechtsregels en andere sociale/morele regels aan geven.

De praktijk van de rechtsstaat

Je kunt aan de hand van voorbeelden de spanning weergeven tussen de beginselen van de rechtsstaat enerzijds en de praktijk zoals die door groepen burgers ervaren wordt anderzijds. Deze spanningen kunnen onder andere betrekking hebben op:

- de praktijk van de trias politica (met name de onafhankelijkheid van de rechterlijke macht);
- de bevoegdheden en het functioneren van opsporingsinstanties;
- de bevoegdheden en het functioneren van het Openbaar Ministerie;
- de bevoegdheden en het functioneren van de advocatuur;
- de taken en het functioneren van de reclassering;
- de mate van straffen en de soort straffen/maatregelen gekoppeld aan de doelen van straffen/maatregelen;
- het functioneren van de rechterlijke macht (klassenjustitie, gerechtelijke dwalingen) gekoppeld aan de verschillende soorten rechtbanken;
- de strafwaardigheid van daden (gedoogbeleid, botsing van grondrechten);
- de rechten van verdachten en de rechten van slachtoffers.

Internationale vergelijking en internationale organisaties

Je kunt het verschil tussen het Nederlandse rechtssysteem en het systeem van de juryrechtspraak benoemen.

DOMEIN C: PARLEMENTAIRE DEMOCRATIE

Je kunt:

- een omschrijving geven van het begrip politiek;
- de belangrijkste verschillen tussen democratie en dictatuur uitleggen;
- waarden noemen die aan democratie ten grondslag liggen.

Politieke rechten; de structuur van de democratie

Je kent de begrippen representatie en referendum.

Je kent het begrip constitutionele monarchie met een parlementair stelsel.

Je kunt:

- de belangrijkste waarden noemen die aan democratie ten grondslag liggen en deze herkennen in de wetgeving en de politieke discussie;
- voorbeelden geven van politieke rechten die inwoners en burgers van Nederland hebben en kan deze herleiden tot artikelen in de Grondwet;
- de structuur van de representatieve democratie in Nederland uitleggen op gemeentelijk, provinciaal en landelijk niveau en daarbij uit een zetten hoe de samenstelling van de verschillende politieke organen tot stand komt;
- de structuur van de vertegenwoordiging op EU-niveau uitleggen en daarbij uit een zetten hoe de samenstelling van de verschillende Europese politieke organen tot stand komt.

De praktijk van de parlementaire democratie

Je kunt:

- de fasen in het proces van politieke besluitvorming op gemeentelijk, provinciaal en nationaal niveau beschrijven en daarbij bij elke fase van elke betrokken actor beschrijven welke rol deze actor in die fase vervult;
- de rol van massamedia bij politieke besluitvorming beschrijven;
- dilemma's herkennen die samenhangen met de uitgangspunten van de democratie en de hoofdlijnen van de politieke discussie hierover weergeven.

Deze dilemma's hebben onder andere betrekking op:

- de rol die de overheid moet spelen in verhouding tot die van burgers en maatschappelijke organisaties (zowel commercieel als niet-commercieel);
- de functies van politieke partijen (representativiteit);
- het populisme;
- het kiesstelsel (en de gevolgen voor de vorming van een regering en de stabiliteit van de regering);
- de taken van het staatshoofd (o.a. in formatie);
- de (taken van de) Eerste Kamer en Tweede Kamer;
- het functioneren van het parlement met name wat betreft het uitoefenen van zijn hoofdtaken;
- de invloed van ambtenaren (de vierde macht);
- de invloed van pressiegroepen (lobbyorganisaties);
- (de gevolgen van) overdracht van nationale soevereiniteit aan de EU.

Je kunt de hoofdlijnen van de politieke discussie koppelen aan de visies van de belangrijkste politieke stromingen (sociaaldemocratie, christendemocratie, liberalisme) en de standpunten van de in het Nederlandse parlement vertegenwoordigde politieke partijen;

Je kunt de belangrijkste verschillen noemen tussen een parlementair en een presidentieel stelsel.

Internationale vergelijking en internationale organisaties

Je kunt aangeven welke gevolgen de vorming van de Europese Unie heeft voor de politieke rechten van de Europese burger.

DOMEIN D: VERZORGINGSSTAAT

Geschiedenis van de verzorgingsstaat

Je kunt:

- uitleggen onder invloed van welke factoren de verzorgingsstaat zich in Nederland heeft ontwikkeld na de Tweede Wereldoorlog en welke actoren erbij betrokken zijn;
- uitleggen wat de nachtwakersstaat inhoudt;

- de standpunten van liberale, socialistische en confessionele partijen ten aanzien van de verzorgingsstaat benoemen;
- het begrip verzorgingsstaat uitleggen;
- uitleggen door welke maatschappelijke factoren de verzorgingsstaat in Nederland met name na de Tweede Wereldoorlog gegroeid is.

Sociale rechten en plichten; kenmerken van een verzorgingsstaat

Je kunt:

- voorbeelden van sociale rechten en plichten die inwoners van Nederland hebben, noemen en herleiden tot wetten en artikelen in de Grondwet;
- de waarden noemen die ten grondslag liggen aan de verzorgingsstaat en deze herkennen in overheidsbeleid;
- kenmerken van de Nederlandse verzorgingsstaat beschrijven aan de hand van de overheidsterreinen gezondheidszorg, onderwijs, sociale zekerheid en kunst/cultuur;
- overeenkomsten en verschillen tussen werknemersverzekeringen en volksverzekeringen uitleggen en kan van beide ook voorbeelden noemen;
- overeenkomsten en verschillen tussen sociale verzekeringen en sociale voorzieningen uitleggen en kan van beide ook voorbeelden noemen;
- uitleggen wat het emancipatiebeleid inhoudt en wat positieve discriminatie is.

De praktijk van de verzorgingsstaat

Je kunt:

- uitleggen welke problemen (misbruik/oneigenlijk gebruik, bureaucratisering/anonimiteit, afhankelijkheid/passiviteit en betaalbaarheid) de verzorgingsstaat kent, met welke (recente) maatregelen de overheid die probeert op te lossen en welke standpunten de verschillende politieke partijen hebben over de wenselijkheid van deze maatregelen;
- de rol van de sociale partners in de verzorgingsstaat beschrijven en de belangrijkste Nederlandse belangenorganisaties en overlegorganen op het gebied van arbeid noemen;
- de relatie tussen de verzorgingsstaat en sociale ongelijkheid uitleggen;
- uitleggen wat werkloosheid is en welke soorten werkloosheid er zijn.

Internationale vergelijking en internationale organisaties

Je kunt:

- het begrip globalisering in verband brengen met de crisis in de verzorgingsstaat en de veranderende arbeidsmarkt;
- aangeven welke gevolgen de vorming van de Europese Unie heeft voor de sociale rechten van de Europese burger.

DOMEIN E: PLURIFORME SAMENLEVING

Je kent de begrippen allochtoon, autochtoon, asielzoeker en etnische minderheid;

Je kunt:

- uitleggen wat pluriformiteit betekent;
- het begrip cultuur en de daarbij behorende functies uitleggen;
- uitleggen wat het verschil is tussen een dominante cultuur, een subcultuur en een tegencultuur;
- uitleggen wat socialisatie betekent, wat socialiserende instituties zijn en hoe die in de praktijk werken.

Geschiedenis van de pluriforme samenleving

Je weet hoe de Nederlandse samenleving is veranderd na de Tweede Wereldoorlog en kan hierbij de begrippen: verzuiling, ontzuiling, individualisering en emancipatie toepassen.

Je weet hoe genoemde veranderingen leiden tot de opkomst van jeugdculturen en kan voorbeelden geven van jeugdculturen.

Je kunt:

- uitleggen waarom na de Tweede Wereldoorlog de volgende groepen naar Nederland migreerden: Indonesiërs/Molukkers, gastarbeiders, Surinamers, vluchtelingen/asielzoekers, Oost-Europeanen;
- deze groepen in de juiste chronologische volgorde zetten;
- een verband leggen tussen de welvaart in Nederland na de Tweede Wereldoorlog en de komst van gastarbeiders.

Grondrechten die horen bij de pluriforme samenleving

Je kunt:

- artikel 1 van de Grondwet omschrijven;
- voorbeelden noemen van botsende politieke grondrechten;
- uitleggen hoe de rechten van minderheden worden beschermd;
- uitleggen welke waarden ten grondslag liggen aan een pluriforme samenleving;

Je weet wat een inburgeringscursus betekent.

De praktijk van de pluriforme samenleving

Je weet wat vooroordelen, stereotypen en discriminatie zijn en kan daar voorbeelden van geven.

Je kent verschillen in opvattingen van politieke partijen over het vreemdelingenbeleid.

Je weet wat het overheidsbeleid ten aanzien van vreemdelingen is geweest sinds de Tweede Wereldoorlog.

Je kunt:

- de maatschappelijke positie van minderheden in verband brengen met de volgende factoren: onderwijs, arbeidsmarkt, huisvesting en gezondheidszorg;
- de verschillen tussen de autochtone dominante cultuur en (allochtone) subculturen verwoorden;
- uitleggen wat segregatie in onderwijs en huisvesting betekent;
- voor- en nadelen van positieve actie beschrijven;
- voorbeelden van voorwaarden voor naturalisatie geven;
- het verschil tussen integratie, assimilatie en segregatie uitleggen;
- het verschil tussen gezinshereniging en gezinsvorming uitleggen;
- voorbeelden geven van culturele spanningen tussen verschillende bevolkingsgroepen in Nederland.

Internationale vergelijking en internationale organisaties

Je kunt:

- uitleggen wat de relatie is tussen de uitbreiding van de EU en arbeidsmigratie naar Nederland;
- uitleggen wat de relatie is tussen welvaartsverschillen binnen de EU en arbeidsmigratie;
- voorbeelden noemen van verdragen die Nederland heeft ondertekend zoals de UVRM, het EVRM en het Vluchtelingenverdrag van Genève.

COLLEGE VOOR TOETSEN EN EXAMENS

Het College voor Toetsen en Examens is namens de overheid verantwoordelijk voor de kwaliteit en het niveau van de centrale examens en toetsen in Nederland. Het heeft verschillende examens en toetsen onder zijn hoede.

[cvte.nl](https://www.cvte.nl)

SAMEN BOUWEN WE AAN GOEDE TOETSEN EN EXAMENS

 Centrale Eindtoets primair onderwijs: de eindtoets die de overheid aanbiedt aan leerlingen uit groep 8. De uitkomst is een advies voor het best passende brugklatype. [Centraleeindtoetspo.nl](https://www.centraleeindtoetspo.nl)

 Centrale examens voortgezet onderwijs: het centrale deel van de eindexamens vmbo, havo of vwo. Het diploma geeft toegang tot passend vervolgonderwijs. [Examenblad.nl](https://www.examenblad.nl)

 Staatsexamens voortgezet onderwijs: examens voor iedereen die individueel of op vso-scholen niet in staat is via het regulier voortgezet onderwijs examen af te leggen. [Staatsexamensvo.nl](https://www.staatsexamensvo.nl)

 Centrale examens middelbaar beroeps-onderwijs: centrale examens Nederlandse taal en Engels voor studenten in het mbo. De uitkomst is onderdeel van het mbo-diploma. [Examenbladmbo.nl](https://www.examenbladmbo.nl)

 Staatsexamens Nederlands als tweede taal: examens Nederlandse taal voor iedereen die Nederlands niet als moedertaal heeft. Het diploma toont aan dat het Nederlands voldoende is voor werk of opleiding. [Staatsexamensntz.nl](https://www.staatsexamensntz.nl)